ПСИХОЛОГІЧНІ НАУКИ

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2021-8-96-5>

УДК 159.937+159.923.3

Левус Н.І., Кучебо О.С.

Львівський національний університет імені Івана Франка

ОСОБИСТІСНІ ОСОБЛИВОСТІ СПРИЙМАННЯ ТВОРІВ МИСТЕЦТВА

Анотація. З'ясовуючи вплив особистісних особливостей на сприймання творів мистецтва ми досліджували творче сприймання. Згідно з результатами теоретичного дослідження, сприймання – це складний когнітивний процес, який пов'язаний з усією пізнавальною діяльністю особистості. Цей процес можна описати наступними факторами: якостями та властивостями об'єкту сприймання; умовами, за яких відбувається процес сприймання; особливостями сприймання суб'єкта. Нами було проведено простий експеримент з однією змінною. За результатами аналізу даних експерименту виявлено слабку кореляцію між особистісними особливостями за тестом Майєрс-Бріггс та силою прояву емоцій. Щодо сили прояву емоцій за дихотоміями тесту: більш схильні відчувати емоції щодо картин екстравертовані особистості, інтуїти, логіки та раціонали.

Ключові слова: особистісні якості, сприймання, емоційні реакції, пізнання, творчий досвід.

Levus Nadiya, Kuchebo Olena

Ivan Franko National University of Lviv

PERSONAL CHARACTERISTICS OF PERCEPTION OF WORKS OF ART

Summary. Finding out the influence of personality traits on the perception of works of art, we explored creative perception. According to the results of theoretical research, perception is a complex cognitive process that is associated with all the cognitive activities of the individual. This process can be described by the following factors: qualities and properties of the object of perception; the conditions under which the process of perception takes place; peculiarities of the subject's perception. The process of perception is influenced by personal qualities, readiness for such perception, the nature of aesthetic experience, interests, attitudes, level of emotional experience, physical and mental state at the time of perception, the conditions under which this process takes place and so on. We performed a simple experiment with one variable. This experiment was conducted in two stages. At the first stage of our study, a method was used to determine personality traits according to Myers-Briggs. The second stage consisted in conducting an experiment, which was used to determine the strength of the expression of emotions under the influence of specially selected paintings. The analysis of the experimental data revealed a weak correlation between personality traits according to the Myers-Briggs test and the strength of emotion. Regarding the power of expression of emotions according to the dichotomies of the test: extroverted personalities, intuitions, logical and rational personalities are more inclined to feel emotions in relation to pictures. However, the connection between dichotomies and the strength of emotions is weak. It was also found that women tend to feel more emotions about works of art, unlike men, and the older the subject, the stronger his emotional reaction to the picture, which is obviously associated with the acquisition of aesthetic experience and the formation of certain aesthetic tastes. A small number of people took part in our study, as a result the results are not statistically significant. Therefore, it is worth to experiment with more participants. Also, the prospect of further research should cover other personal characteristics of the subjects. Examples of musical, monumental, theatrical and other arts should be used to continue the research.

Keywords: personal qualities, perception, emotional reactions, cognition, creative experience.

Постановка проблеми. З давнього часу мистецтво виконує важливі функції в суспільстві, а саме: пізнавальну, виховну, естетичну, гедоністичну, комунікативну, компенсаційну, сутєєвну тощо. Завдяки творам мистецтва відбувається своєрідне пізнання та осмислення дійсності, виражається ставлення митця до неї. Також мистецтво є джерелом насолоди та прикрасою побуту. На нашу думку, мистецтво є невід'ємною частиною сучасного життя.

Різні вчені працювали над дослідженням природи сприймання творів мистецтва, зокрема: Б. С. Мейлах досліджувала процес творчості та художнє сприймання [3], С. Х. Раппопорт-структурата проблем творчого сприймання [5; 6], Дж. Гілфлорд – сутність творчого мислення та природу креативності [7], В. О. Моляко – творче сприймання [4], Н. В. Медведева – особливості

художнього сприймання [2], Б. С. Функ – психологію оцінки мистецтва [8].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізуючи наукову літературу, можна зазначити, що сприймання має психофізіологічну природу і є результатом дії на органи чуття, тобто сприймання – це віддзеркалення предметів і явищ в цілому при їх безпосередній дії на органи чуття [2, с. 132].

На думку Б. С. Мейлах, художнє сприймання не можна відривати від дослідження творчості як цілісного процесу. Дослідник вважає, що творчий процес складається з авторського задуму і всіх етапів роботи над своїм твором, результатом авторської роботи в якості завершеного продукту творчості та сприймання цього твору глядачем, читачем, слухачем [3, с. 218]. Тобто, теорія Б. С. Мейлах підтверджує нашу думку про те, що сприймання творів мистецтва є важливою частиною творчого процесу.

Також важливо зазначити, що можливість трансформації образу є спільною між процесами мислення та сприймання. Такі перетворення часто неусвідомлювані, можуть сприяти вирішенню задач, що стоять перед суб'єктом. З цього можна зробити висновок, що сприймання не є пасивним копіюванням миттєвої дії, а виступає як творчий процес пізнання.

Щодо структури художнього сприймання, С. Х. Раппорт виділяє наступні етапи: психофізіологічні та ідеомоторні ефекти; проміжний етап, де готується перехід від загального сприймання до виокремлення образів; формування образів знаків і осягнення їх значень пов'язані в одній асоціативній ланці; синтетичні етапи, де формується створена автором цілісна модель дійсності та складаються підсумкові ідеї, оцінки, установки тощо [6, с. 198].

Отже, сприймання людини можна описати наступними факторами: якостями та властивостями об'єкту сприймання; умовами, за яких відбувається процес сприймання; особливостями сприймання суб'єкту. Такий висновок доводить нашу думку про вплив особистісних особливостей на процес сприймання творів мистецтва.

Живопис, як і будь-які інші види мистецтв, вимагає особливого його сприймання. Художнє сприймання – вид естетичної діяльності, що виражається в цілеспрямованому і цілісному сприйманні витворів мистецтва як естетичної цінності, яке супроводжується естетичним переживанням. Сприймання твору мистецтва передбачає як сприймання його змісту, тобто того, що зображено, так і форми, тобто того, як зображено, що породжує відповідні емоції [1, с. 67].

В. О. Моляко вводить поняття творчого сприймання як процесу та його результату конструювання суб'єктивно нового образу, який у більшій чи меншій мірі перетворює, змінює предмети та явища об'єктивної реальності, де перцептивно творчим образом є оригінальна сукупність нових фіксацій, відбитків, що є в наявності у даного суб'єкту, раніше сформованих образів та їх фрагментів [4, с. 7].

Оскільки емоційна сфера є основою художнього сприймання, виникає необхідність її розвитку. Дж. Гілфорд виділив такі параметри креативного мислення, які розвивають емоційну сферу: здатність до виявлення та постановки проблем, здатність генерувати багато ідей, здатність продукувати різноманітні ідеї, здатність нестандартно реагувати на подразники, здатність удосконалити об'єкт, додаючи деталі, здатність розв'язувати проблеми, або здатність до аналізу та синтезу [7, с. 444]. Сприймання мистецтва за своєю природою є творчим актом. Проте художньо повноцінне сприймання мистецтва є активною діяльністю та вмінням, якому треба вчитися. Тому можна зробити висновок, що спроможність до сприймання мистецтва формується і розвивається у процесі тривалого системного виховання особистості.

С. Х. Раппорт зауважує, що мистецтво володіє здатністю складного перетворення почуттів. Важкі, негативні переживання, будучи переплавленими у творах мистецтва, здійснюють позитивний емоційний вплив, сприяють забезпеченню естетичної насолоди, задоволенню. Зіштовхуючи глядача, слухача, читача з глибокими життєвими потрясіннями, мистецтво вимагає його по-новому пережити і по-новому осягнути

своє особисте життя. Перетворюючись в переживання глядача, художня емоція збагачується його особистим, індивідуальним життєвим досвідом і тому приймає у психіці кожної людини різний конкретний вигляд. Таким чином, художня емоція не тільки привласнюється, але і перероблюється у психіці людини. Отже, художня емоція є продуктом відносно самостійної роботи психіки художника, з однієї сторони, і психіки реципієнта – з іншої [5].

Спробою узагальнити різні існуючі на сьогодні погляди на проблему сприймання мистецтва стала книга датського психолога Бьорна Функа «Психологія сприймання мистецтва». Він розглядає чотири головних психологічних підходи до вивчення сприймання візуального мистецтва (психофізичний, когнітивний, психоаналітичний та екзистенціальний), коло проблем кожного підходу та їх специфічну феноменологію, а також виділяє п'ять предметних напрямів у вивченні психології сприймання мистецтва, відповідних таким аспектам цього процесу, як естетична насолода, розуміння, емоційне сприймання, естетична фасцинація та естетичне співпереживання [8].

Отже, беручи до уваги те, що індивід висуває гіпотези про особливості сприйманого об'єкту на основі свого життєвого досвіду, нами припускається, що з віком особистість більше схильна до емоційного сприймання творів мистецтва.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. На сьогодні особливої актуальності набуває проблема сприймання творів мистецтва. Адже від розуміння реципієнтом твору мистецтва залежить сила та характер впливу твору на особистість, а також повноцінне сприймання певного мистецького твору.

В процесі сприймання особистість накладає образ того, що бачить або чує в певний момент, на образ попереднього сприймання, який зберігається в пам'яті. Якщо образи співпадають, тоді людина пізнає предмет, який знаходиться перед нею. У кожної людини попередній досвід різний, тому кожен з нас сприймає одні й ті ж самі речі індивідуально.

Ми вважаємо, що дослідження механізмів розвитку творчого сприймання та творчого мислення дає змогу встановити певні закономірності у психології мистецтва, зрозуміти природу творчого підходу до речей, які оточують людей в повсякденному житті та здаються буденними, а також встановити вплив особистісних особливостей на сприймання творів мистецтва.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є висвітлення впливу особистісних особливостей на сприймання творів мистецтва.

Виклад основного матеріалу. Нами був проведений простий експеримент у дослідженні особистісних особливостей сприймання творів мистецтва, який мав два етапи. На першому етапі досліджуваним було запропоновано заповнити анкету, яка містила загальні запитання та питання з психодіагностичної методики на визначення особистісних особливостей за Майерс-Бріггс. Другий етап дослідження полягав у визначенні сили прояву емоцій, які викликали певні твори живопису.

Всього у дослідження взяли участь 39 студентів економічного факультету: 77% з них є жіночої

Таблиця 1

Коефіцієнти кореляції особистісних особливостей за тестом Майерс-Бріггс та силою прояву емоцій на твори живопису

	Сила прояву емоцій	Екстраверт/інтроверт	Сенсорик/інтуїт	Логік/етик	Раціонал/іраціонал
Сила прояву емоцій	1				
Екстраверт/інтроверт	-0,204	1			
Сенсорик/інтуїт	0,127	-0,191	1		
Логік/етик	-0,199	-0,102	0,378	1	
Раціонал/іраціонал	-0,005	0,194	0,281	-0,132	1

Джерело: розроблено авторами

статі та 23% – чоловічої статі. Вік досліджуваних варіюється від 17-ти до 19-ти років.

Опрацювання результатів дослідження здійснено на основі кореляційного аналізу між особистісними особливостями досліджуваних за тестом Майерс-Бріггс та рівнем прояву їх емоцій на твори живопису. Результати дослідження виявилися такими, що екстравертовані особистості більш схильні до прояву емоцій в результаті сприймання творів мистецтва, ніж інтровертовані; інтуїти більш схильні до прояву емоцій, ніж сенсорики; логіки більш схильні, ніж етики; раціонали більш схильні, на відміну від іраціоналів (табл. 1).

Показники сили прояву емоцій були оцінені за допомогою описової статистики, що дало змогу побачити, що форма розподілу сили прояву емоцій близька до нормального розподілу. Для того щоб остаточно впевнитися, що величина розподілена за нормальним законом, було проведено тест Шапіро-Уїлка на нормальність розподілу. Показник p-value дорівнює 0,6696, що значно більше за 0,05. Це дало нам змогу відкинути нульову гіпотезу про те, що розподіл сили прояву емоцій значно відрізняється від нормального. Тобто величина розподілена за законом нормального розподілу.

В результаті опрацювання даних також було побудовано лінійну регресійну модель для оцін-

ки впливу дихотомій за тестом Майерс-Бріггс на силу прояву емоцій. Виявилося, що жодний з параметрів моделі не є статистично значимий. Статистична значимість самої моделі 0,3051, що перевищує критичне значення 0,05. Малий об'єм групи досліджуваних не дає можливості зробити однозначні висновки щодо впливу дихотомій за тестом Майерс-Бріггс на силу прояву емоцій.

Також в результаті опрацювання даних нами було встановлено, що жінки більше схильні відчувати емоції щодо творів мистецтва, на відміну від чоловіків (рис. 1), а чим старший досліджуваний, тим сильніша його емоційна реакція на картину, що очевидно пов'язано з набуттям естетичного досвіду та формуванням певних естетичних смаків (рис. 2).

Було побудовано модель лінійної регресії для оцінки впливу статі на силу прояву емоцій. Статистична значимість моделі 0,07253, що близьке до критичного значення 0,05, проте перевищує його. Отже, отримані результати моделі не є статистично значимі. Також побудовано модель лінійної регресії для оцінки впливу віку на силу прояву емоцій. Статистична значимість моделі 0,1228, що перевищує критичне значення 0,05. Отже, отримані результати моделі не є статистично значимі, що зумовлено недостатньою кількістю досліджуваних осіб.

Рис. 1. Розподіл досліджуваних з різною силою прояву емоцій за статтю

Джерело: розроблено авторами

Рис. 2. Розподіл досліджуваних з різною силою прояву емоцій за віком

Джерело: розроблено авторами

Висновки і пропозиції. Отже, в результаті проведеного нами експерименту виявилось, що більш схильні відчувати емоції щодо картин екстравертовані особистості, інтуїти, логіки та раціонали. Проте зв'язок між дихотоміями та силою прояву емоцій слабкий. Також виявлено, що жінки схильні більше відчувати емоції щодо творів мистецтва, на відміну від чоловіків, та з віком особистість більше схильна до емоційного сприймання творів мистецтва.

Перспектива подальших досліджень повинна охоплювати інші особистісні особливості досліджуваних. Також варто було б визначити кореляцію між силою прояву емоцій та спеціальністю досліджуваних, або між силою прояву емоцій та місцем проживання в дитинстві, чи в підлітковому віці, тоді коли відбувалося становлення особистості тощо. Доцільно додати в експеримент приклади різних видів мистецтва. Зокрема музичного, театрального, монументального та інших.

Список літератури:

1. Выготский Л. С. Психология искусства. Москва : АСТ, 2018. С. 67–78.
2. Медведева Н. В. Особенности художного восприятия – показатель творческого потенциала личности. Зб. наук. праць Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / за ред. В. О. Моляко. Житомир, 2007. Т. 12. Вип. 2. С. 128–136.
3. Мейлах Б. С. Процесс творчества и художественное восприятие: Комплексный подход: опыт, поиски, перспективы / под ред. Б. Кедрова. Москва, 1985. 318 с.
4. Моляко В. А. Психологические аспекты поэтического восприятия. *Актуальні проблеми психології: Проблеми психології творчості* : Збірник наукових праць / за ред. В. О. Моляко. Т. 12. Вип. 4. Житомир, 2008. С. 7–17.
5. Раппопорт С. Х. Искусство и эмоции. Изд. 2-е, дополненное. Москва : Музыка, 1972. 167 с.
6. Раппопорт С. Х. От художника к зрителю: как построено и как функционирует произведение искусства. Москва, 1978. 237 с.
7. Guilford J. P. Creativity. *American Psychologist*. 1950. Volume 5. Issue 9. P. 444–454.
8. Funch B. S. The Psychology of Art Appreciation. Copenhagen, 1997. V. XII. 312 p.

References:

1. Vygotskij L.S. (2018) *Psichologiya iskusstva* [Psychology of art]. Moscow: AST. (in Russian)
2. Medvedeva N.V. (2007) Osoblivosti hudozhnogo sprijmannya – pokaznik tvorchogo potencialu osobictosti [Features of artistic sprinting – showing the creative potential of the individual]. *Current problems of psychology*, vol. 2, no. 132, pp. 128–136.
3. Mejlah B.S. (1985) *Process tvorchestva i hudozhestvennoe vospriyatie: Kompleksnyj podhod: opyt, poiski, perspektivy* [The process of creativity and artistic perception: An integrated approach: experience, search, perspectives]. Moscow: Iskustvo. (in Russian)
4. Molyako V.A. (2008) Psihologicheskie aspekty poeticheskogo vospriyatiya [Psychological aspects of poetic perception]. *Actual problems of psychology: Problems of psychology of creativity: Collection of scientific works*, vol. 4, no. 12, pp. 7–17.
5. Rappoport S.H. (1972) *Iskusstvo i emocii* [Art and emotions]. Moscow: Muzyka. (in Russian)
6. Rappoport S.H. (1978) *Ot hudozhnika k zritelju: kak postroeno i kak funkcioniruet proizvedenie isskustva* [From artist to spectator: how a work of art is constructed and functions]. Moscow: Sovetskij hudozhnik. (in Russian)
7. Guilford J.P. (1950) Creativity. *American Psychologist*, vol. 5, issue 9, pp. 444–454.
8. Funch B.S. (1997) *The Psychology of Art Appreciation*. Copenhagen, V. XII, 312 p.